

EXPEDITIO CYRI.
LIBER I.

CAPUT I.

Dari et Parysatidis duo fuere filii ; quorum natu major Artaxerxes, minor Cyrus erat. Cum autem aegrotaret Darius, et vitae finem instare suspicaretur, filium ulrumque sibi adesse voluit. Ac major quidem natu forte tunc aderat; sed Cyrum accessit a principatu, cujus eum satrapam fecerat ; [nam praefectum eum designaverat omnium, quicumque ad Castoli planitiem congregari solent]. Itaque Cyrus adscendit, Tissapherne tanquam amico sibi adjuncto, eum trecentis etiam gravis armaturae militibus Gracis, quibus Xenias Parrhasius praeerat. Posteaquam Darius vivendi finem fecit, et Artaxerxes regno potitus est, Tissaphernes Cyrum apud fratrem criminatur, quasi is illi insidiarelur. Credit ille, et Cyrum interficiendi consilio comprehendit : sed mater eum, precibus suis condonatum, ad principatum remittit. Is ubi periculo objectus et adfectus ignominia discessit, consilia inquit quo pacto in potestate fratris esse desideret, atque eliam, si fieri posset, ejus loco regno potiretur. Et Parysatis quidem mater a Cyri partibus stetit, quippe quae magis tunc, quam Artaxerxem regem, diligeret. Ipse autem, si quis ad se a rege veniret, eos omnes sic affectos remittebat, ut sibi magis, quam regi, essent amici. Praeterea curabat ut barbari, quos habebat secum, et ad gerendum bellum idonei et benevolo essent erga ipsum animo. Graecas vero copias, quam poterat occultissime, cogebat, ut regem imparatissimum offenderet. Hoc igitur modo eorum delectum confecit. Quotquot militum praesidiariorum custodias in urbibus habebat, earum praefectis singulis mandabat, ut Peloponnesios quam plurimos optimosque compararent, quasi Tissaphernes urbibus insidiaretur. Nam urbes Ionicae fuerant illae quidem prius Tissaphernis, a rege tradita; ; sed hoc tempore omnes, praeter Miletum, ad Cyrum defecerant. Cum enim Tissaphernes Mileti praesensisset, Milesios eadem ad Cyrum deficiendi consilia agitare, partim eos occiderat, partim ejecerat. Cyrus autem in exilium actus cum excepisset, exercitu comparato, terra marique Miletum obsidebat, et exules reducere conabatur. Hoc utique erat ei alterum militis cogendi praetextum. Mittebat et ad regem, atque orabat, ut ipsi potius, qui frater eius esset, quam Tissaphernis, tradere in eas urbes imperium vellet : qua in re mater etiam eum adjuvabat; itaque accidit, ut rex insidias sibi strui non animadverteret, sed existimaret Cyrum idcirco in exercitus sumptus facere, quia Tissaphernis bellum pararet; adeoque moleste non ferret, bellum inter ipsos geri : nam et Cyrus mittebat tributum regi debitum iis ex urbibus, quas Tissaphernes proprias habebat.

Cogebantur et aliae copiae Cyro in Chersoneso, e regione Abydi, in hunc modum. Clearchus erat Lacedaemonius exul, quocum congressus Cyrus admiratus est eum, ac decem millia daricorum ei donavit. Quod ille aurum cum accepisset, exercitum his pecuniis collegit, et e Chersoneso prodiens, Thracibus iis qui supra Hellespontum habitant, bellum intulit, commodisque Graecos adfecit ; adeo ut etiam sponte sua civitates Hellespontiacae pecunias ad alendum hunc militem conferrent. Quapropter et hae copiae Cyro clam alebantur.

Aristippus autem Thessalus, hospes ejus, cum domi factione adversaria premeretur, ad Cyrum venit, externosque milites ab eo circiter bis mille, cum trium mensium stipendio petit, quod se hoc pacto superiorem contrariis partibus fore confideret. Cyrus ei ad quatuor millia concedit, et in sex menses stipendium ; simul eum rogat, ne prius cum adversariae factionis hominibus transigeret , quam secum consilia communicasset. Atque hoc modo clam in Thessalia quoque exercitus ei alebatur. Etiam Proxenum Boeotium, ei hospitem, cum quanto posset maximo militum numero venire jussit, quasi vellet adversus Pisidas, ut qui agrum ipsius infestarent, exercitum ducere.

Sophaenetum quoque Stymphalium, et Socratem Achaeum, ejus item qui fuerant hospites, cum quanta maxima possent manu venire jussit, quasi eum Milesiis exulibus Tissaphernem oppugnare vellet. Ac hi quidem ita faciebant.

CAPUT II.

Cum aulem in superiorem Asiam ei movere visum esset, causam belli eam prae se ferebat, quasi Pisidas vellet omnino ex regione sua ejicere : atque tanquam adversus hos pugnaturus tum barbaricas tum Graecas copias cogit : tunc et Clearcho denuntiat, ut cum exercito, quem haberet, ad se veniret; et Aristippo ut, compositione cum civibus inita, copias, quas habebat, mitteret .

Xeniae item Arcadi, qui praeerat copiis exteris, quas in civitatibus alebat, imperat ut ad se cum suis veniret, relictis tantum iis, qui tuendis arcibus satis erant. Accessivit et illos, qui Miletum obsidebant, ipsosque exules Milesios secum in aciem exire jussit; pollicitus se, si bellum, quod tunc suscipiebat, ex sententia conficeret, non prius conquieturum, quam eos domum reduxisset. Parebant illi perlibenter; quippe qui Cyro fidem haberent ac sumptis armis Sardes accesserunt.

Ac Xenias quidem cum iis qui ex urbibus colligebantur, quatuor fere peditum gravis armaturae millibus, Sardes venit ; Proxenus cum gravis armaturae militibus mille quingentis et quingentis levis armatura aderant ; Sophaenetus Stymphalius, cum gravis armaturae mille; Socrates

Achaeus, cum gravis armaturae circiter quingentis ; Pasion Megarensis cum trecentis fere gravis armaturae militibus totidemque peltastis advenit; erat autem hic cum Socrate de illorum numero, qui Miletum oppugnabant. Hi quidem Sardes ad eum veniebant.

Haec Tissaphernes cum animadvertisset, adparatumque majorem arbitratus esset, quam qui adversus Pisidas instrueretur, quam celerrime poterat, cum quingentis equitibus, ad regem contendit. Ac rex quidem ubi de exercitu Cyri a Tissapherne certior factus fuit, et ipse ad bellum sese parabat.

Cyrus autem cum iis quas dixi copiis, Sardibus movit ; et per Lydiam tertiis castris, parasangas viginti duas ad Maeandrum fluvium progreditur. Hujus latitudo duum erat plethrorum; et in eo pons erat septem navigiis constructus. Hunc cum trajecisset, per Phrygiam castris unis, parasangis octo confectis, Colossas venit, urbem incolis frequentem, opulentam et magnam. Hic dies septem cum substitisset, Menon Thessalus cum mille gravis armaturae peditibus venit , peltastis item quingentis, Dolopibus, et Aenianensibus, et Olynthiis.

Inde castris tertiis, parasangas viginti pergit Celaenas, urbem Phrygiae, frequentem incolis, magnam et opulentam. Erat hic Cyro praetorium, et ingens hortus, refertus feris belluis, quas ipse vectus equo venabatur, quoties seipsum et equos exercere vellet. Per medium hortum Maeander fluvius labitur , cujus fontes ex ipso praetorio oriuntur; ac fluit etiam per Celaenas urbem. Est et magni regis munita Celaenis regia, ad Marsyae fluminis fontes, sub arce : labitur hic quoque per urbem, et in Maeandrum influit : Marsyae autem latitudo est quinque ac viginti pedum. Hic Apollo dicitur pellem detraxisse Marsyae, cum eum vicisset secum de arte certantem, ac in antro pellem suspendisse, unde fluminis sunt fontes: eaque de causa flumen Marsyas adpellatur. Hoc loco Xerxes, cum pugna victus e Graecia discederet, regiam hanc et Celaenarum arcem condidisse dicitur.

Cyrus hic triginta dies mansit; intra quos Clearchus, Lacedaemonius exul, cum peditibus mille gravis armaturae , et octingentis peltastis Thracibus, ducentisque sagittariis Cretensibus ad eum venit. Eodem etiam tempore Sosis aderat Syracusanus cum trecentis gravis armatura militibus et Sophanetus Arcas, cum militibus mille ejusdem armaturae. Hic Cyrus Graecos in horto milites recensuit eorumque numerum iniit, atque in universum armaturae gravis militum undecim millia, peltastarum duo fere millia fuerunt.

Inde castris alteris, parasangas decem progrediitur, ad Peltas, oppidum incolis frequens. Ibi dies tres commoratus est ; quibus Arcas ille Xenias Lycaeii Jovis sacra cum sacrificiis et ludis celebravit ; victoribus proemia erant aurea strigiles : ludos etiam Cyrus ipse spectabat.

Hinc pergit alteris castris, parasangas duodecim, ad Forum Ceramorum, urbem incolis frequentem, ultimam in finibus terrae Mysiae. Inde castris tribus, triginta parasangas, ad Caystri campum, urbem incolis frequentem, progreditur. Hic dies quinque commoratus est; atque ibi tum militibus trimestre stipendium, et eo majus, debitum erat; iique adeo ad portas saepe venientes, id exigebant. Is autem non nisi spem usque proposuit, atque palam erat eum dolere adfici: nec enim erat ex Cyri moribus, cum habebat pecuniam, non dare.

Ibi tum Epyaxa, Syennesis Cilicum regis uxor, ad Cyrum venit; et magnam huic pecuniam dedisse ferebatur. Itaque tunc exercitui Cyrus mercedem quatuor mensium persolvit. Habebat Cilicensis haec et circa se satellites Cilices et Aspendios ac cum ea Cyrus etiam consuesse dicebatur.

Inde castris alteris, parasangas decem progreditur, ad Thymbrium, urbem incolis frequentem. Hic propter viam fons erat, qui Midae Phrygum regis fons dicebatur; ad quem Midas Satyrum illum venatus esse fertur, cum fontem vino miscuisset. Hinc castris alteris, parasangas decem pergit ad frequens oppidum Tyriaeum; quo loco triduum mansit.

Ac regina Cilicensis Cyrum rogasse dicitur, ut sibi exercitum ostenderet: cum itaque vellet ostendere, tam Graecorum quam barbarorum in campo recensum agebat. Graecis autem mandabat, ut, sicut iis mos erat, ad pugnam instructi starent, ac suos quisque disponeret. Itaque in quaternis dispositi sunt: et dextrum quidem Menon cum suis obtinebat; laevum, cum suis Clearchus; in medio ceteri duces erant.

Cyrus primum barbaros spectabat, qui in turmas et cohortes instructi progrediebantur; deinde Graecos ipse curru praetervehens, Cilissa vero harmamaxa. Habebant autem omnes aereas galeas, et tunicas puniceas, et ocreas, et scuta intecta.

Cum omnes praetervectus esset, currum ante phalangam mediam sistit, ac Pigrete interprete ad Graecorum duces misso mandat, ut arma objicerent, totaque phalanx ut procederet. Illi militibus haec denuntiabant; atque ubi classicum cecinisset, armis objectis procedebant. Deinde celerius iis cum clamore progredientibus, ultro milites ad tabernacula cursu se conferebant. Barbaris autem tunc vehemens metus injectus erat, tum Ciiissa ex harmamaxa fugiebat: et turba forensis, relictis rebus venalibus, fugam itidem capiebat; at Graeci cum risu ad tabernacula se recepere. Cilissa splendorem atque ordinem, quem viderat, exercitus admirabatur. Cyrus vero laetatus est, cum barbaris metum a Graecis injectum cerneret.

Inde castris tribus, viginti parasangas, ad Iconium, ultimam Phrygiae urbem, progreditur. Hic triduum commoratus est; inde per Lycaoniam castris quinque, triginta parasangas progreditur. Hanc regionem Graecis diripiendam concessit, quod hostilis esset. Hinc Cyrus

in Ciliciam via brevissima Cilissam dimittit ; et milites, quos Menon habuit, ipsumque una cum ea misit.

Cum ceteris per Cappadociam castris quatuor, viginti et quinque parasangas Cyrus progreditur ad Dana, urbem incolis frequentem, amplam et opulentam. Hic tres mansit dies; in quo tempore hominem Persam, Megaphernem, regium purpuratum, et alium quendam qui principem inter praefectos locum tenebat, causatus eos sibi insidiari, inlerfecit.

Hinc in Ciliciam irrumpere conabantur : verum qua irrumpendum erat, via plastro tantum capiendo fuit apta, praeceps admodum, et quam exercitus intrare non posset, si quis prohiberet. Quin et Syennesis aditum summis in jugis custodire ferebatur : quare in planitie diem unum substilit. Postridie nuntius venit, qui reliquisse juga Syennesim dicebat, posteaquam animadvertisset Menonis copias intra montes in Cilicia esse, ac audisset Tamon cum Lacedamoniorum et ipsius Cyri triremibus in Ciliciam ex Ionia navigare.

Cyrus igitur, nemine prohibente, in montes adscendit, viditque tabernacula, ubi Cilices custodiam aditus egerant. Inde magnam in planitiem descendit, eamque amoenam et irriguam, omnis generis arboribus ac vitibus plenam : sesami etiam et panici et milii et tritici et hordei feracem. Hanc mons undique munitus et arduus a mari ad mare amplectitur.

Cum descendisset per istam planitiem, quatuor castris , parasangas quinque et viginti progressus est ad Tarsum, amplam Ciliciae opulentamque urbem. Hic regia Syennesis Cilicum regis erat : ac per urbem mediani labitur fluvius, cui nomen Cydnus, duum plethrorum latitudine. Hac incolae una cum Syennesi deserta, munitum ad locum in montes fugerunt, exceptis iis, qui cauponas tenebant: manserunt illi quoque qui propter mare in Solis et Issis habitabant. At Epyaxa, Syennesis uxor, quinque ante Cyrum diebus Tarsum venerat : in transeundis autem montibus ad planitiem tendentibus, duo de Menonis exercitu manipuli periire: quos aiebant alii quadam in direptione a Cilicibus fuisse caesos; alii, relictos a tergo, cum neque copias ceteras, neque vias reperire possent, sic deinde palantes periisse : erant hi gravis armaturae milites centum. Reliqui posteaquam eo venere, Tarsum urbem diripuerunt, ira propter commilitonum cladem accensi, ac ipsam, quas in ea erat, regiam. Cyrus, ubi in urbem invectus est, Syennesim ad se arcessebat; at ille nec ullius antehac se potentioris in manus venisse dixit, nec ad Cyrum tunc ire voluit, prius quam ei persuasisset uxor, et fidem ab Cyro accepisset. Post haec congressi cum essent, Svennesis Cyro pecuniam ingentem in expeditionem donat, et Cyrus illi vicissim ea munera, quae apud regem in pretio esse solent, nimirum frenis aureis insingnem equum, et torquem auream, et armillas, et acinacem aureum, et

stolam Persicam, et non amplius agrum direptum iri; direpta vero mancipia, sicubi occurrerent, recepturum.

CAPUT III.

Hic Cyrus cum exercitu dies viginti substitit; propterea quod milites ulterius se perrecturos negarent : jam enim suspicabantur contra regem iter agi; in hoc vero stipendio se conductos negabant. Clearchus primus suos ad pergendum vi cogere volebat: at illi tum in ipsum, cum jam procedere inciperet, tum in ipsius jumenta, lapides conjecerunt. Et tunc quidem parum abfuit, quin lapidibus obrueretur Clearchus: tandem, cum vi se nihil perfecturum animadverteret, milites suos ad concionem vocat; ac primum diu lacrimis ei manantibus stetit; quod illi cum cernerent, taciti mirabantur ; deinde inhuncmodum est loquutus: Ne vobis mirum sit, milites, me ex presenti rerum statu molestia adfici. Cyrus enim hospitii jus mecum iniit, meque exulantem a patria cum aliis ornavit honoribus, tum daricorum decem millibus donavit : quos posteaquam accepi, non in commodum meum verti, imo etiam nec per voluptatem et luxum absumpsi, sed in vos expendi. Ac primum quidem Thracibus bellum intuli, et vobiscum eos, Craeciae causa suscepta, sum ultus, e Cbersoneso eos expellens, cum Graecis colonis agrum istum eripere vellent. Posteaquam autem Cyrus me arcessivit, adsumptis vobis ad eum profectus sum; ut pro ipsius in me beneficiis ei, si usus ita posceret, commodarem. Jam vero cum vos hoc mecum iter suscipere non velitis, ac me necesse sit vel vobis deserlis amicitia Cyri uti, vel ad illum mentitum vobiscum ire; tametsi haud scio, an juste facturus sim, necne, vos tandem tamen praeferam, et vobiscum, quid-quid opus erit, feram. Nec unquam dicturus est quisquam, me, posteaquam Graecos ad barbaros duxerim, desertis Graecis barbarorum amicitiam amplexum esse. Sed quoniam vos neque mihi parere, neque me sequi vultis, sequar ego vos, ac quidquid opus erit, feram. Quippe vos ego mihi patriam, vos amicos, vos socios esse arbitror, vobiscum etiam, ubicunque fuero, honoratum me fore : a vobis si destitutus sim , nec ad commodi quidquam amico adferendum, nec ad hostem propulsandum idoneum me fore puto. Quamobrem ea vos esse in sententia debetis, iturum me, quocunque vos perrexeritis. »

Haec ille dixit: quae cum et ipsius et ceteri milites audivissent, laudarunt id quod diceret, adversus regem se non proficisci: et a Xenia quidem Pasioneque plures duobus milibus, sumptis armis ac impedimentis, in Clearchi castra transierunt. Cyrus ob haec inops consilii et moestus, Clearchum arcessebat: is iturum se quidem negabat, sed clam tamen militibus misso ad ipsum nuntio, bono ut esset animo hortabatut.

